

שייטת הטרפדות כספינות הדימוס

סיקורת ספרים

באמצעות סיפורה של שייטת 5 – שייטת הטרפדות – מצליח שמשון עדן (”אנשי הברזל על ספינות העץ”, בהוצאת עמותת ידידי חיל-הים) להמחיש לקורא כיצד התפתח של חיל הים הישראלי מימי הבראשית שלפני קום המדינה ועד לראשיתו של עידן הסטיילים

סא”ל (מיל’) מנחם בנטוב

צבאית ימית טראומטית לצה”ל בכלל ולחיל הים בפרט, שבה הוכיח הטיל את עליונותו בים – לא כל שכן את יכולותיו ואת האיום הטמון בו – והפעולה הזאת הייתה גורם מכריע במעבר הקונספטואלי מהטורפדו ומהמשחתת לסטי”ל. הזכרתה של פרשת ”אילת” – נוסף על כל אותם הטיעונים שמנה המחבר ונסקרו קודם לכן – עשויה הייתה לתת תמונה אמיתית ושלמה יותר של התפתחות המחשבה הצבאית בחיל הים.

בין פרק המבוא לפרק הראשון, העוסק בהקמת הכוח הימי, מונה המחבר את סדר הכוחות של הכלים הימיים הקלים שהיו בצה”ל לאחר מלחמת העצמאות. הרשימה הזאת כוללת 13 טרפדות, 3 ספינות דיזל, 5 ספינות משמר ו-3 טרפדות 16 מ’ שהוצבו בים סוף. הבאתה של רשימת המצאי הזאת היא בהחלט במקום הנכון נוכח פתיחתו של הפרק שלאחר מכן, שמוקדש לתפיסת הצטיידות בטרפדות, בעת שהאיום הצבאי העיקרי בים נשקף מהצי המצרי.

2. השאיפה לפתח באופן עצמאי מערכות אלקטרוניות (שבראשיתן נועדו לתת מענה מבצעי לבעיות הטיווה והירי הארטילרי – פעולות המאפיינות ספינות תותחים ולא דווקא טרפדות).

3. זמינותו של הטיל ”לוח” שפותח ברפא”ל (ושברבות הימים שוכלל לטיל ”גבריא”ל) הינה – על-פי תפיסת

הקונספט שהביא לבנייתה של שייטת 5 הוא שהוביל בסופו של דבר למצב העכשווי, שבו חוט השדרה של חיל הים הוא ספינות הטילים

המחבר – הגורם המרכזי למעבר מתפיסת הטורפדו כנשק ההשמדה העיקרי בים לטיל הימי.

למרות הרצון לקבל את הדברים כפשוטם, אין זה ברור מדוע העדיף המחבר להתעלם מפרשת הטבעתה של המשחתת ”אילת”. מדובר בפעולה

ההקדמה שכתב אלוף (מיל’) בנימין תלם, מפקד חיל הים בשנים 1972-1976, מתמקדת בתהליך התפתחותה של שייטת 5 (שייטת הטרפדות) כדוגמא וכמיקרוקוסמוס להתפתחות חיל הים. חבל שבדבריו שם אלוף תלם דגש בעיקר על ההיבט הטכנולוגי – במיוחד נוכח שמו של הספר, המכוון דווקא לצד האנושי.

במבוא לספר מציג המחבר, שמשון עדן, את המשמעות שהוא מייחס לשייטת הטרפדות. על-פי תפיסתו, הקונספט שהביא לבנייתה של שייטת 5 הוא שהוביל בסופו של דבר למצב העכשווי, שבו חוט השדרה של חיל הים הוא ספינות הטילים. לדבריו, שלושה עקרונות מרכזיים הביאו הן להקמתה של שייטת 5 והן לכניסת חיל הים לעידן ספינות הטילים:

1. רצון להגיע לבנייה עצמית של כלי שיט.

קצין מודיעין

ממחירת למדינה

באמצעות אנקדוטות ו"סיפורים קטנים" ממחיש המחבר כיצד התחולל בחיל הים המעבר ממחירת למדינה. בין היתר מסופר על הטקס הראשון להשבעת לוחמים לחיל הים. בטקס, שנערך בחוף סידנא עלי, הוענקו תעודות חייל ללוחמים, אולם בראש כל תעודה התנוסס סמל ההגנה ולא סמל צה"ל. המהומה שקמה סביב הפרשייה הזאת ממחישה היטב את קשיי המעבר משלב המחירת לשלב העצמאות - קשיים שאיפיינו את צה"ל כולו, ואשר לא פסחו על חיל הים.

לאור זאת אך טבעי הוא שהמחבר פותח את הפרק הזה בפעולות הימיות שבוצעו לפני הקמת המדינה, ושבהן הוא רואה את הבסיס להקמתו של חיל הים.

באחדות מהפעולות האלה פעלו לוחמים יהודים מארץ-ישראל במסגרת הכוחות הבריטיים - כמו בפרשת כ"ג יורדי הסירה, שטבעו בדרכם לביצוע משימה בחוף טריפולי. פעולות אחרות כווננו נגד הבריטים - בעיקר בכל הנוגע להעפלה. בתחום זה היה פעיל הפליים, שרכש ספינות מעפילים, הכשירן וליווה אותן ממל היציאה ועד פיזור המעפילים בין היישובים היהודיים בארץ-ישראל. המשך ישיר לפעולות האלה רואה המחבר בהקמתה של יחידת החבלה הימית בפיקודו של יוחאי בן-נון כצורך מבצעי שנועד לפגוע בצי הבריטי. יחידת החבלה הזאת הפכה ברבות הימים לשייטת 13, הקומנדו הימי. כל אלה היו צעדים מקדימים להקמת כוח הטרפדות ככוח הימי האולטימטיבי (על-פי תפיסת המחבר), שאמור היה לתת פתרון מידי להגנת חופיה של מדינת ישראל הריבונית.

שביל כבוד צריך לעבוד

התהליכים שעברו על חיל הים אחרי הכרזת המדינה אינם שונים מאלה שקרו

בכל צה"ל. עם זאת היו לחיל מספר מאפיינים ייחודיים. כך, למשל, למרות היותו חיל מן המניין בצה"ל, תיפקד חיל הים כמעין גוף אקס-טריטוריאלי שהיה כפוף ישירות לבן-גוריון. לצורך זה אף מונה "שר ימייה", גרשון זק. מבנה זה מלמד שגם לאחר הקמת המדינה ופירוק הפלמ"ח נמשך המאבק בין בן-גוריון לראשי הפלמ"ח. אף שהדברים אינם

נאמרים במפורש בספר, הרי מדובר בבן כלאיים, שהוא פשרה בין גישתו הממלכתית של בן-גוריון לגישתם הסקטוריאלית של יוצאי הפלמ"ח.

המחבר מדגיש שחיל הים קם ללא תמיכה חיצונית, במצב של אמברגו בינלאומי (למעט זה הצ'כוסלובקי) ועל בסיס פוטנציאל אנושי מקומי שחזק באנשי מח"ל.

בהמשך הפרק הראשון סוקר שמשון עידן את הנסיבות שהביאו, לדעתו, לבניית כוח הטרפדות בחיל הים. בנסיבות האלה הוא מונה את הפוטנציאל האנושי, שנשען בעיקר על אנשי הפליים, את התשתית

המקצועית-טכנולוגית, שמקורה בעיקר במשותרי חיל הים הבריטי ואת תשתית הבסיסים והנמלים שהייתה בנמצא.

אחד הקוריוזים של ימי הבראשית הוא פרשת "רכישתן" של שלוש ספינות משמר בריטיות עם עזיבת הבריטים את ארץ-ישראל. מדובר בספינות "פלמ"ח", "דרור" ו"סער", שלמעשה נגנבו מהבריטים ערב עזיבתם ושימשו ככוח משמר החופים הראשון בצה"ל.

בימיו הראשונים של חיל הים אומצה בו התפיסה הארגונית שנולדה בפליים של טרום צה"ל, ולפיה יש לכל כלי שיט שני מפקדים - האחד מפקד על כלי השיט, והאחר על הפעילות שבספינה. שיטת הפיקוד הדואלית הזאת, שנולדה על ספינות המעפילים כאילוץ, יצרה עימותים וחיכוכים אינסופיים על ספינות חיל הים, ולכן הוחלפה בסופו של דבר בשיטה הבריטית המסורתית, שלפיה יש לכל כלי שיט רק מפקד אחד.

בניית הכוח

בפרק המוקדש לבניית כוח הטרפדות מנסה המחבר לתת בידי הקורא, שאינו מצוי בתחום, כלים בסיסיים להבנת העולם של ספינות הטרפדות. הפרק כולל היסטוריה קצרה של התפתחות הטרפדות ומושגי יסוד להכרת הספינה וכלי הנשק העיקרי שבה - הטרפדו. הפרק כתוב היטב ומצליח להכניס את הקורא לאווירת הצפיפות והמתח המלווים את שיגורו המבצעי של הטרפדו.

בהמשך מתוארים תהליכי הרכש וההצטיידות וכן הלימודים וההשתלמויות של הצוותים בחור"ל. המחבר מתייחס לבעיות ולהתלבטויות בנושאי החימוש והמנועים ומתאר את דרך ההרפתקאות שעשו ספינות הטרפדות מאירופה לארץ. בסיום הפרק זה מביא המחבר תיאור תמציתי של הזירה הימית ערב הגעת הסט"רים ארצה בסוף 1951.

קליטה והפעלה

בניית יש מאין כמו שייטת טרפדות, כאשר גם חיל הים כמסגרת על ארגונית נמצא עדיין בחיתוליו, גוררת שינויים ארגוניים רבים, חלקם מטעמים של הבנת צורך המשתפרת עם הזמן, אולם חלקם גם כתוצאה מסיבות פרסונליות. המחבר מציג את תהליכי הארגון בחיל הים של שנות ה-50 ושל ראשית שנות ה-60 כבסיס להבנת תהליכי ההקמה של שייטת 5 – תהליך שראשיתו בהגדרות על ארגוניות, שאותן קבע מפקד חיל הים, אלוף שלמה שמיר, ("כל המבנים הארגוניים צריכים לשרת את המטרה.

התיאור היבש משהו של הפרטים הטכניים ושל שיטות הארגון שזור בתיאורים של אנשים ושל אירועים, הנתמכים בציטוטים מתוך פרוטוקולי ישיבות ומתוך מסמכים רשמיים. אלה – בצד תיאור מצבן הרעוע של הספינות הראשונות – מאפשרים למחבר להמחיש מעט מהאווירה ומתחושת הראשוניות ששררו באותה התקופה.

הצגת הבעיות הטכניות אינה אלא דרך להביא בסופו של דבר את הקורא להיכרות עם הצד המבצעי, הלוחם, של היחידה. כאן אנו מתוודעים למערכת האימונים ולהתגבשות התפיסה

תורת הלחימה של הכלים הקטנים

את הפרק הרביעי מקדיש שמשון עדן לתורת הלחימה של החיל בכלל ושל שייטת הטרפדות בפרט. הפרק עוסק בגיבוש תורת הלחימה, בארגון הכוח ללחימה ובתוכנית האימונים. בפרק הזה באה לידי ביטוי היכרותו הבלתי אמצעית של המחבר עם התכנים ועם האנשים המעורבים. השימוש בשמו תיהן הפרטיים של הנפשות הפועלות ובכינוייהן נותן תוקף של אמינות ושל מגע אישי עם החומר המסופר.

תיאור שגרת אימונים, בעיות תורתיות ושינויים באמצעי הלחימה על סיפון הספינות מהווה קרש קפיצה טבעי לחלקו השני של הספר: תיאור היחידה בקרבות קדש וששת הימים. ראשיתו בבניית הספינה השלישית והקמת הפלגה התורתית הראשונה והמשכו במעבר מספינות משמר לטרפדות ושכלול האמצעים הטכנולוגיים, כגון שילובם בספינות של חדר המי"ק, מצפני הג'ירו ומדי המהירות החשמליים. שיפור היכולת הטכנית באיחוד עם שילובם של אמצעי לחימה נוספים על סיפון הספינות, כגון תותחים בקוטר 40 מ"מ. באותה עת החלו בביצוע אימונים שכללו ירי של טורפדו חי. למעשה מתאר הפרק כיצד הפכו ספינות הטרפדו לכלי לחימה המשלב יכולות השמדה שונות. מהפרק עולה תמונה אבולוציונית, שבה הופך הסט"ר לבעל יכולות ורסטיליות. האימונים המסודרים הביאו את צוותי ספינות השייטת בסוף 1956 לרמה גבוהה של תפקוד ושל מוכנות לקרבות טורפדו ותותחים – כותב עדן בסיכום הפרק ומביא את הקורא למבצע קדש, המלחמה הראשונה של צה"ל אחרי מלחמת השחרור ומלחמתו הראשונה של חיל הים.

הנחתה של כוחות פשיטה ואבטחת הדיג בכינרת

אין ספק שימיה הגדולים של שייטת 5

צוותי פלגה 914 על ספינה במעגן

המבצעית. סיפור רודף סיפור וקוריוז רודף קוריוז. תיאורים ממקור ראשון על טעויות בניווט, שהביאו סירות למבואות נמל ביירות, לצד תיאורים של תקלות ושל הצלחות מבצעיות, מלווים את הפרק לכל אורכו. כך מצליח המחבר להציג לקוראים את בעיות הקשר, הניווט והגדלת הטווח וכן את השיפורים הטכניים שנעשו ואפילו את השינויים הפרסונליים.

כל זאת עושה המחבר מתוך הבנת הבעיות ופתרוןן ותוך תיאור השגרה המבצעית של היחידה עד סוף שנות ה-50.

לכן עליהם להתאים עצמם לגודל, לזמן ולרמת המומחיות של מערכת הבסיס". בהמשך בוטל המטה המקצועי במפקדת החיל בידי מפקד החיל השני, אלוף טנקוס. הפרק ממשיך ומתאר את מערך הדיווח והבקרה ואת בנייתו עד סוף שנות ה-60, עם הגעת הסט"לים הראשונים.

כמו בחיל הים בכללו כך גם בשייטת הטרפדות היו לבטי הקמה ותפעול בצד מערכת לוגיסטית ומערכת פיקודית ששינו צורה ודרשו מחשבה ואלתור. המחבר טוען כי "הלימוד והפקת הלקחים היו בשיטה של ניסוי וטעייה".

היו בשנים שקדמו להגעת הסטי"לים לחיל הים. מדובר בתקופת פעולות התגמול (שנות ה-50 וה-60), שכללה שיתוף פעולה אינטנסיבי של כוחות היבשה עם השייטת. סיפורו של מבצע ירקון, המבצע לבחינת העבירות בחוף המזרחי של סיני ערב מלחמת קדש, פותח את הפרק המוקדש להשתתפות השייטת במבצעיו השונים של צה"ל באותן השנים. כמו כן מובא בפרק תיאור של פעילות השייטת בכינרת (באמצעות פלגה 788, שהייתה כפופה ליחידה האם שבחיפה) ובים המלח. תיאורם של האימונים, של המבצעים, של ביקורי האח"מים ושל טיולי היחידה ממחיש את רוח התקופה ואת רוחו של חיל הים בשנות ה-50 וה-60.

מלחמת סיני – תחושה של החמצה

מלחמת סיני תפסה את שייטת 5 – כמו את כל חיל הים – עם הרבה רוח לחימה ורצון לצאת לפעילות יזומה. אולם רצון לחוד ומדיניות לחוד. הרמטכ"ל, משה דיין, לא אישר לחיל הים ליזום פעולות, והתוצאה הייתה שמפקדי החיל, ובראשם אלוף טנקוס, יצאו מתוסכלים ומאוכזבים מהמלחמה הזאת.

הקרב נגד המשחתת המצרית איברהים אל-אוול ב-31 באוקטובר 1956 מסופר מנקודת המבט של מפקדי הספינות. בין השורות אפשר בהחלט להבחין בתסכול שליווה את הפרשה – תסכול שמשקף כנראה את הרגשת המפקדים והלוחמים בחיל שהם פיספסו את המלחמה. בסופו של דבר עסקה שייטת 5 במלחמת סיני בפעילות אינטנסיבית, אולם ללא לחימה של ממש.

רכש ובנייה של טרפדות חדשות – הסט"רים במלחמת ששת הימים

מהפרקים המוקדשים לסיפור הקמתה של שייטת 15, השייטת של ים סוף, ניתן ללמוד לא מעט על ההיגיון שעמד מאחורי תהליכי הבנייה והרכש של כלים מייים בחיל הים. סיפור העברתן של

ספינות חיל הים בדרך היבשה לאילת חושף פעם נוספת את הקורא לאווירה ששררה בארץ-ישראל ובצה"ל בשנות ה-50 – תקופה שבה היה רק כביש אחד לאילת, דרך מצפה-רמון.

עם זאת ברקע כבר נשמעים צלילי העידן החדש. כבר ב-1963 היה ברור לכל מי שעסק בבניין הכוח הימי, שעידן המשחתות והטרפדות עומד להסתיים. במשפט המסיים את הפרק שקודם לזה המוקדש למלחמת ששת הימים מביא המחבר ציטטה מתוך ספרו של יצחק גרינברג "חשבון ועוצמה", המתייחסת לתוכנית הרב-שנתית של החיל לשנים 1963-1964: "המשחתות וספינות הטרפדו, שאינן מתאימות להתמודדות

למעשה, הטבעתה של "אילת" סללה במידה מסוימת את הדרך, שהביאה להצלחה יוצאת הדופן של חיל הים שש שנים מאוחר יותר, במלחמת יום הכיפורים

עם ספינות הטיילים, ייצאו מסדר הכוחות הימי". במילים אחרות, עידן הטרפדות עומד לחלוף. באווירה הזאת נכנס הקורא לפרק התיאורי האחרון בספר – "הסט"רים במלחמת ששת הימים".

המחבר טוען כי מלחמת ששת הימים הותירה את המפקדים ואת הלוחמים של חיל הים עם טעם של אכזבה ושל החמצת הזדמנויות. התחושה הזאת עולה מתיאור התקיפה המשולבת של נמל פורט-סעיד ב-6 ביוני 1967 – תקיפה שמשמשת דוגמא מצוינת ליכולות פוטנציאליות שלא מומשו עד תום. מתיאורי המחבר עולה שמפקדת חיל הים שמרה בנוקשות על קונספציות בתורת הלחימה, שהגבילו מאוד את יכולת הפעולה והיזומה של המפקדים בשטח ולא מן הנמנע כי אף את יכולת המחשבה הלא שגרתית. המחשה לכך ניתן למצוא בציטוט

דברים שאמר בנימין תלם (מפקד חיל הים בשנים 1972-1976) על אותה תקופה: "כדאי לזכור שאף פעם אחת לפני מועד זה לא הכניסו משחתת ישראלית לתוך טווח חיל האוויר המצרי או הסורי לאור היום. זה היה טאבו. לא קיים במילון שלנו".

בעוד התוצאות של תקיפת חיל הים בפורט-סעיד שנויות במחלוקת, הרי שלמחבר אין ספק כי פרשת תקיפתה של ספינת הביון האמריקנית "ליברטי" היא "צירוף מקרים ורצף טעויות אומלל". עם זאת התיאור המפורט של האירוע מותיר סימני שאלה, ואפילו מספר הטרפדו שנורו בפועל אינו ברור. נראה שההצלחה היחידה שאין עליה עוררין הייתה קרב רומני בליל 11-12 ביולי 1967. תיאורו של שמשון עדן – ממקור ראשון – הוא אמין ומרתק. תוצאותיו – הטבעת שתי ספינות טורפדו מצריות – היו מעין נחמה פורתא על ההחמצה של קרב פורט-סעיד כחודש לפני כן, במהלך המלחמה. שלושה חודשים מאוחר יותר, ב-21 באוקטובר 1967, הטביעו המצרים את המשחתת "אילת" באמצעות טילי ים-ים מסוג "סטיקס". באותה העת כבר עמדו במספנות שרבורג שבצרפת סטי"לים ישראליים, שצריכים היו להימסר לידי חיל הים. נראה כי המחבר רואה בכך משום סמליות. למעשה, הטבעתה של "אילת" סללה במידה מסוימת את הדרך, שהביאה להצלחה יוצאת הדופן של חיל הים שש שנים מאוחר יותר, במלחמת יום הכיפורים. במקביל היא הביאה לקיצה של תפיסת הלוחמה הימית המסורתית ולהיעלמות מערך הסט"רים והמשחתות. חבל שההתפתחות הזאת זוכה בספר רק להתייחסות מרומזת.

